

NEMZETI
KÖZSZOLGÁLATI
EGYETEM
LUDOVIKA

ÁLLAMTUDOMÁNYI ÉS NEMZETKÖZI
TANULMÁNYOK KAR
CIVILISZTIKAI TANSZÉK

OPUSCULA CIVILIA

PÁLYAKEZDŐ CIVILISTÁK I. SZIMPÓZIUMA

Szerkesztette:

Csitei Béla, Dúl János és Köblös Adél

Tartalom

Előszó	3
<i>Bakos-Kovács Kitti</i> Magánjogi értelmezés az uniós és nemzeti jogok alkalmazásában	4
<i>Csítei Béla</i> Összehangolt magatartások a versenykorlátozó megállapodások jogában	16
<i>Dúl János</i> A vagyonkezelési szerződés tárgya	28
<i>Herke-Fábos Barbara Katalin</i> A megelőző pártfogás magánjogi vonatkozásai	41
<i>Kriston Edit</i> Gondolatok az élettársak törvényes vagyoni viszonyairól	54
<i>Mélypataki Gábor</i> Azonosságok és különbségek a munkaviszony és a közszolgálati foglalkoztatási jogviszonyok alapelveinek rendszerében	63
<i>Molnár Sarolta</i> Személyi jogok és kötelezettségek a társkapcsolatokban	71
<i>Sápi Edit</i> Régi és új kihívások a színpadi művek szerzői jogi útvesztőjében	85
<i>Vermes Attila</i> Biztosítási jog és pandémia	99

Magánjogi értelmezés az uniós és nemzeti jogok alkalmazásában

„A jog az ő létében, illetve elsősorban a létének alapjaiban természeti jelenség.”
(Kausser Lipót)²

1. Bevezetés

A magánjog egyes intézményeit érintő uniós szinten megjelenő jogalkotást – további társadalmi érdekek elismerése mentén – a belső piac igénye által szült gazdasági szükségszerűség és a kereskedelmi korlátok lebontása indukálja, amelynek következtében a tradicionális nemzetállami magánjogi gondolkodás fogalmainak és rendszertanának megfelelő normaanyagról nem beszélhetünk. Ugyanakkor azonban az Európai Unió magánjog területét érintő jogi rendelkezéseit a szabályozás célja által indokolt strukturális megközelítésben kell tárgyalni, amely a jogi aktus formáját (rendelet vagy irányelv), a szabályozás módszerét és részletezettségét tekintve a határok nélküli térség előtt jelentkező akadályok felszámolását, illetve az Európai Unió jogában már kialakult egyes jogterületek sajátosságait is figyelembe véve, a tradicionális nemzetállami magánjogi gondolkodástól eltérően illeszkedik koherens rendbe. Ezen túlmenően az Európai Unió bíróságainak döntéseiben kialakult princípiumok vezérfonalán mind a jogalkalmazás és –értelmezés, mind pedig a tudományos igényű feldolgozás során eltérő perspektívájú látásmód érvényesül.

2. A kutatás célkitűzése és módszertana

Korábbi alapkutatásaim során kerültek megismerésre azon uniós jogforrások – többek között – magánjogi tárgyú rendelkezései, amelyek tételes jogként funkcionálva kiindulópontját képezik jelen tudományos igénnyel folytatott analitikus-dogmatikus vizsgálódásnak.³ A *Magyar Jogi Lexikon* szerint a jogdogmatika „általában a tételes jog értelmezését és érvényesítését jelenti, az elmélet és a törvények fogalommeghatározásainak bonczolása, keletkezésük és összefüggésük kutatásának segélyével.”⁴ Szászy-Schwarz Gusztáv hasonlóképp ragadja meg a dogmatika lényegét: „A dogmatika e szabályokból lefejtja a bennük rejlő jogelveket és jogkövetkezményeket, a szabályokat elemeire bontja (fogalomelemzés) és az elemek és szabályok egymás közti összefüggését föltárja (konstrukció) : e háromban merül ki a jogdogmatika feladata.”⁵ Ezen vezérfonalak mentén az uniós jogforrások elemzéséből nyert tapasztalati úton szerzett ismeretek a rendezettség kialakítására vonatkozó törekvés nyomvonalán kerülnek értelmezésre. Az *a priori* vizsgálódás az uniós jogforrások közül azon

¹ Egyetemi adjunktus, Szegedi Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Civilisztikai Tudományok Intézete.

² Kausser Lipót: *Definitio a magánjogban*. Budapest, A Magyar Jogászegylet kiadása, 1935. 29.

³ Boóc Ádám et alii: *A civilisztika dogmatikája*. Budapest, HVG-ORAC, 2009. 12.

⁴ Márkus Dezső (szerk.): *Magyar jogi lexikon öt kötetben. III. kötet*. Budapest, Pallas Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság, 1900. 35.

⁵ Szászy-Schwarz Gusztáv: *Parerga. Vegyes jogi dolgozatok. A jogszabály tana*. Budapest, Atheneum, 1912. 5-97. 89.; Ehelyütt a történeti magánjogi jogirodalmat tekintem kiindulópontnak. A jogi dogmatika eltérő fogalmi megközelítéseire vonatkozóan lásd részletesen: Szilágyi Péter: *Jogi alaptan*. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2011. 174-203.

szakpolitikákhoz tartozó jogszabályi rendelkezéseket fogta át, amelyek a közös uniós jogi védelem kiépítése során a közjogi előírások mellett a magánjog egyes részterületeit érintő jogintézményeket is szabályoznak. A kutatás alappilléreit képezve a fogyasztóvédelem,⁶ az atipikus szerződéseket érintő jogharmonizáció, az értékpapír- és tőzsdei jog,⁷ a termék- és élelmiszerbiztonság, a szellemi alkotások nemzetközi védelme,⁸ valamint a gazdasági társaságok működését érintő uniós jogforrások⁹ beható megismerése révén jutottam a tapasztalati alapú tudáshoz. Megállapításaim a tételes jogi rendelkezésekből levezethető, a hagyományos magánjogi gondolkodástól eltérő, de ugyanakkor közös jellemzőkkel is bíró rendszertani struktúra felvázolására, valamint az uniós jog és a hazai magánjog együttthatásának belső összefüggéseit érintő, egymáshoz viszonyított vizsgálatára terjednek ki.¹⁰ Az Európai Unió bíróságainak joggyakorlata, valamint a hazai bíróságok precedens értékű döntései szervesen hozzátartoznak a normaanyag jelentésének feltárásához, értelmezéséhez; a tárgyi jog tartalma a bírósági döntésekben is testet ölt.¹¹

Különösen fontosnak tartom célkitűzésem az uniós jogfejlődés azon szakaszában, ahol napjainkban az uniós jogforrások tartalma, szövegezése egyre részletesebb és kazuisztikusabb szabályozási módszertan felé hat. Ez nem róható fel pusztán a jogalkotás deficitjének, hanem igazodik a modern kor digitális és technológiai vívmányai keltette kihívásokhoz. Ebből fakadóan kiemelt létjogosultsága van egy olyan tudományos igénnyel készült tanulmánynak, amely az egyre nehezebben átlátható joganyag alkalmazásának és értelmezésének, valamint a hazai magánjogi hagyományokkal összevetett rendszertani vázát adja meg.¹² A szerző, mint a magánjog tudományágának művelője, ki kíván tekinteni a parciális jogtudomány mezejéről¹³ arra a mezsgyére, hogy az uniós jog magánjogi rendelkezéseinek alkalmazásában és értelmezésében milyen azonos vagy éppen a hagyományos magánjogi gondolkodástól eltérő diszciplínák érvényesülnek. Ezzel együtt kívánok rámutatni arra is, hogy a magánjog uniós jogfejlődésében melyek a jog egészét összetartó nemzetközi és tradicionális kohéziós erők, amelynek keretei között hogyan és miként csatornázódnak be nemzeti szinten a magánjogi szabályok értelmezésébe az uniós jogi behatás alatt álló jogi területek.

⁶ Bakos-Kovács Kitti: *European Consumer Protection Law*. Online oktatási csomag, 2021., online elérhetőség: <http://eta.bibl.u-szeged.hu/5604/> (2021. 11. 21.)

⁷ Bakos-Kovács Kitti: Befektetési alapok – magánjogi szemmel. In Veress Emőd (szerk.): *Kolozsvár Bálint emlékkötet*. Kolozsvár, Erdélyi Református Egyházkerület, Sapientia EMTE Kolozsvár Bálint Jogtudományi Kutatóközpont, 2015. 13-44.

⁸ Bakos Kitti – Nótári Tamás: *Szellemi tulajdon – építészeti alkotás*. Lectum, Szeged, 2011.

⁹ Bakos-Kovács Kitti: *Átalakulás és hitelezővédelem az uniós normák és a közép- és kelet-európai tagállamok jogának keresztmetszetében*. Szegedi Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, 2012., online elérhetőség: <https://doktori.hu/index.php?menuid=193&vid=10101> (2021. 11. 21.)

¹⁰ A metodikára vonatkozóan lásd részletesen: Szilágyi i. m. (5. lj.) 192-193.; Vö. Szászy-Schwarz i. m. (5. lj.) 89-91.; Az egymáshoz viszonyításra és a vonatkoztatásra lásd részletesen: Kausser i. m. (2. lj.) 7.

¹¹ Menyhárd Attila: A polgári jog tudománya Magyarországon. In Jakab András – Menyhárd Attila (szerk.): *A jog tudománya. Tudománytörténeti és tudományelméleti írások, gyakorlati tanácsokkal*. Budapest, HVG-ORAC, 2015. 218-260. 225.; Szilágyi i. m. (5. lj.) 180.; A bírói jogértelmezésre lásd: Tóth Lajos: *Magyar Magánjog – Általános tanok. Második kötet*. Debreczen, Hegedűs és Sándor Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság, 1923. 37.; Kolozsvár Bálint: *Magánjog – Vezérfonal a magyar magánjogból tartott egyetemi előadásokhoz*. Budapest, Studium, 1938. 16.

¹² Szászy-Schwarz i. m. (5. lj.) 96.

¹³ Lásd a jogtudomány egyes területeinek ezen sajátosságaira vonatkozóan részletesen: Szászy-Schwarz Gusztáv: *Parerga. Vegyes jogi dolgozatok. Jog és közjog*. Budapest, Atheneum, 1912. 439-450. 444.

Helmut Coing tudományra vonatkozóan tett fejtegetései nyomán¹⁴ a tudományos megközelítésben a kölcsönös összefüggések figyelembe vételével, a felismert törvényszerűségek megfogalmazásával a magánjogot is érintő uniós jogforrások feldolgozásán alapulva törekszem a komplexitásra, mindezt a hazai magánjogi gondolkodás gyökereibe és jelenkori gyakorlatába ágyazva.¹⁵ A civilisztikai gondolkodás nyitottsága mellett annak kevésbé dogmatikus jellegét is szem előtt tartva kívánok támpontokat adni a jogtudomány szemüvegén keresztül a vizsgálódás módszertanában jelenlévő „természetes törések” tiszteletben tartása mellett,¹⁶ ugyanakkor a lehető legteljesebb mértékben törekszem a nyitottság és a dogmatika közötti feszes rugalmasság megtartására. Korlátként állítom még Asztalos László azon megállapítását, hogy a jogforrás, jogalkotás és a jogszabálytan egyes kérdései a jogelmélet területére tartoznak, ahol az egyes jogi területek művelőinek csak azon sajátosságokat kell feltárni a jogszabálytan keretében, amelyek a saját mozgásterükön speciálisan és jellegzetes módon érvényesülnek.¹⁷

Nem mellőzhető a visszatekintés a múlt eredményeinek összefoglalására.¹⁸ A 19. és 20. század első felének magánjogászai széleskörben építettek koruk külföldi jogi szakirodalmi bázisaira, megteremtve ezáltal időtálló alapjait a magánjogi értelmezésnek. Több helyütt tettek olyan megállapításokat, amelyek más nemzetek jogtudósaitól származó gondolatok nyomán előrevetítették a magánjog nemzetek közötti együtthatásának alapvető diszciplínáit. A jog gazdasági érdekeken alapuló gyökereit tekintve adtak hatékony támpontot számomra a szocialista magánjogi jogirodalom jog és gazdaság kapcsolatára, működési elveire és együtthatására vonatkozó nézetei.¹⁹

3. Az európai jogfejlődés néhány karakterisztikus vonása

Menyhárd Attila helyezi előtérbe a magánjoghoz tartozó határterületi vizsgálódásokkal szemben azt a követelményt, amely „a jognak mint társadalmi jelenségnek a megértését” állítja fókuszba.²⁰ Ezen kiindulópont keretei között kap helyet a magánjog jelenkori alapjait is érintő azon megállapítás, amely szerint a jog a társadalom belső jogérzetéhez igazodva él és töltheti be funkcióját. Ebből fakadóan figyelemmel kell lenni az Európai Unióhoz történő csatlakozást követően beálló, a magánjog szabályozási tárgykörének hatóköre alá is eső társadalmi és gazdasági változásokra.²¹ Jogpolitikai alapokon nyugodva ez a folyamat szükségképpen eredményezi a tagállami hagyományos jogi szemléletmód lassú megváltozását, ideértve a magánjog alkalmazási és értelmezési eszköztárának alakulását. Az Európai Unió jogával kiegészült nemzeti jogi előírások, a közvetlenül hatályosuló uniós jogi aktusok, valamint az

¹⁴ Ennek keretei között a kutató feladata, hogy „a felhalmozott ismeretekben a maradandó tartalmat megjelje – mégpedig úgy, hogy az ismereteket összehasonlítsa a jogeszme követelményeivel –, valamint hogy az egyedi felismeréseket összefűzze.” Helmut Coing: *A jogfilozófia alapjai*. Budapest, Osiris Kiadó, 1996. 188-189.

¹⁵ Asztalos László: *Polgári jog. I. Általános rész. II. Személyek joga*. Budapest, Tankönyvkiadó, 1982. 31.; A tudományos gondolkodás paradigmáira lásd részletesen: Szilágyi i. m. (5. lj.) 13-30.; Kondorosi Ferenc – Visegrády Antal: *A jog társadalmi küldetése az európai integráció és globalizáció korában*. Budapest, Complex, 2012. 156.

¹⁶ Eörsi Gyula: *Jog – gazdaság – jogrendszer – tagozódás*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1977. 93.

¹⁷ Asztalos i. m. (15. lj.) 43.

¹⁸ Coing i. m. (14. lj.) 188-189.

¹⁹ A polgári jogi kutatások eredményeinek elismerésére vonatkozóan lásd még: Menyhárd i. m. (11. lj.) 245.

²⁰ Uo. 245.

²¹ Tóth i. m. (11. lj.) 42., 63.; Lásd erre vonatkozóan részletesen: Bakos-Kovács Kitti: A magánjogról – történetiségében és a modern jogfejlődés tükrében. In *Ünnepi kötet Dr. Szabó Imre egyetemi tanár 70. születésnapjára*, Szeged, Acta Universitatis Szegediensis FORVM Acta Juridica et Politica, 2021. 3. 13-24.

irányelvek áthatása következtében az uniós jogi rendelkezések érvényesülésének jelenléte átszövi a nemzeti magánjogi előírások alkalmazását és értelmezését a tárgya szerint hatóköre alá eső valamennyi jogviszonyban. Ennél fogva természetes módon hat vissza a társadalomra és annak működésére.²²

Az európai államok jogrendszerének egymásra hatása és kölcsönös befolyása történetiségében végigkísérte a kontinens jogfejlődését. „Ezek a hatások nem jelentették idegen jogeszmék egyszerű átvételét”, hanem törekedtek a nemzeti szükségletek kielégítésére, a közérthetőségre, valamint teret hagytak a bírói jogfejlesztésnek és –értelmezésnek.²³ A külső hatások érvényesülése ugyanakkor nem függetleníthető a nemzeti gyökerektől, hanem magában hordozza az egyes államok eltérő magánjogi, és ezen belül a kodifikált polgári jogi tradícióihoz történő alkalmazkodás képességét. A magánjog nyitottsággal és befogadókészséggel reagál a külső hatások általi megérintettségére.

A *ius gentium* „az egymással érintkező népek közösen elismert normakincse”. Jellemzője, hogy ezen közös normák mellett már a rómaiak is teret engedtek az egyes népek saját jogi előírásainak, valamint azok érvényesülésének; ehelyütt az uniós jog és a tagállami jogok jelenkori kölcsönhatásának jelensége nem gyökerek nélküli.²⁴ A középkorban a reformáció idejéig a kánonjog vette át azt a szerepet az európai kereszténység szellemében, amely Európa államai számára biztosította az egyetemes jogi alapokat.²⁵ Középkori és kora újkori megközelítésben a római jogi és egyházi alapokon nyugvó, de minden esetben közös történetiségben gyökerező *ius commune* biztosította a közös európai jogi hagyományokat és tette lehetővé a közös jog fennmaradását, folytonosságát.²⁶ A második világháborút követően az európai jogfejlődés további állomásaként az európai államok egy részének jogalkotói a kodifikált nemzetállami magánjogi szabályozás talajáról is ellépve nemzetközi szinten vállalták azt, hogy határokon átívelve nyújtanak biztonságot és teremtik meg a stabilitást az egyének, állampolgárok számára is.²⁷ Ezen történeti ívet végigtekintve megállapítható, hogy az egységes jogi alapokra vonatkozó törekvés a sokszínűségben természetes igénye az egymással földrajzi és gazdasági közelségben és kultúr hagyományokban élő európai államoknak.

4. Az Európai Unió jogának főbb jellegzetességei a magánjog perspektívájából

Az Európai Unió joga nemzetközi karakterrel, valamint belső jogi kapcsolatokkal is bír.²⁸ Kiindulópontként álljon itt Szász-Schwarz Gusztáv megállapítása: amennyiben a jogszabály nem közvetlenül az állami jogalkotó szervektől ered, akkor jogilag abban az esetben válik kötelezővé, ha az állam valamilyen módon elismeri ezeket a forrásokat.²⁹ Az uniós jog nemzetközi jogi alapokon nyugszik, amelyet nemzetközi szervezetként a tagállamok hoztak létre nemzetközi szerződések megkötésével.³⁰ A tagállamok jogalkotási hatáskörük

²² Vö. Eörsi i. m. (16. lj.) 23.

²³ Villányi László: *A magyar magánjog rövid tankönyve*. Budapest, Grill Károly Könyvkiadó Vállalata, 1941. 6.; Tóth i. m. (11. lj.) 58.

²⁴ Zlinszky János: *Ius Privatum*. Budapest, Szent István Társulat, 2014. 16.

²⁵ Ruszoly József: *Európa jogtörténete*. Budapest, Püski, 1996. 17.; Boóc i. m. (3. lj.) 35.

²⁶ Ruszoly i. m. (25. lj.) 91.; Mezey Barna (szerk.): *Magyar jogtörténet*. Budapest, Osiris, 2007. 18-19.; András Dorottya: *A ius commune fogalma Zlinszky János felfogásában*. In *Iustum Aequum Salutare XII*. 2016. 1. 7–10.

²⁷ Zlinszky i. m. (24. lj.) 186-187.; Coing i. m. (14. lj.) 136-138.

²⁸ Pokol Béla: *Jogi alaptan*. Budapest, Rejtjel Kiadó, 2000. 13.

²⁹ Szász-Schwarz i. m. (5. lj.) 5.

³⁰ Bartha Ildikó: Az Európai Unió jogának alapjai. In Badó Attila (szerk.): *A jogrendszerek világa. Jogi alapismeretek*. Szeged, Pro Talentis Universitatis Alapítvány, 2020. 112-130. 117.

alapítószerződésekben meghatározott részét átengedték az Európai Unió jogalkotási szerveinek.³¹ Ugyanakkor az Európai Unió jogalkotási hatásköre nem univerzális, csak olyan mértékben érvényesülhet, amely cél által meghatározott terjedelemben a tagállamok jogalkotási hatáskörüket, beleértve az ehhez szükséges magánjogi előírások megalkotásának jogosultságát is, átruházták az Európai Unió szerveire.³² Az uniós jog így sajátos módon része a tagállamok jogrendszerének, ezen belül magánjogának is.³³

Az uniós jogforrások típusától függően rendelet esetében az Európai Unió jogalkotással felruházott intézményei közvetlenül a tagállamok állampolgáira is kötelező jogszabályt hoznak, amelyek így érvényesülést nyernek és kapnak a magánjogi előírások alkalmazásánál. Az irányelvek által szabályozott magánjogi területek esetében arra kell folytonos és elővigyázatos figyelmet fordítani a jogalkalmazónak, hogy az irányelvek előre meghatározott feltételrendszer szerint szövik át a tagállamok nemzeti jogrendjébe átültetett magánjogi előírások alkalmazását akként, hogy a feltételek fennállása esetén az irányelvben foglaltak közvetlenül hatályosulnak és az uniós norma alkalmazásának elsőbbsége nyomán érvényesülnek az azt átültető belső jogi előírással szemben. Blutman László által adott definitív meghatározást követve „a közvetlen hatály hagyományosan azt jelenti, hogy egy jogi rendelkezés, a konkrét tényállás függvényében, a jogalkalmazó szervek előtt kikényszeríthető, alanyi jogok és kötelezettségek forrása lehet.”³⁴ Ebből fakadóan a közvetlen hatállyal bíró vagy ennek lehetőségét hordozó, magánjogi előírást tartalmazó uniós jogi aktusok a magánjog kútfői, amelyek az uniós jogforrás típusától függően csatornázódnak be jelenkori magánjogunk nemzeti rendszerébe. A rendeletek esetében ez a hatás közvetlenül hatályosuló jogi normát jelent. Az irányelvek tárgyuk szerint meghatározott uniós behatás alatt álló jogi területeken vagy jogintézményeknél látens jelenléttel állnak az azt átültető nemzeti rendelkezés mögött, amely látencia magában hordozza annak lehetőségét, hogy meghatározott feltételek teljesülése esetén a belső jogi előírással szemben érvényesül az irányelvben lefektetett magánjogi előírás alkalmazása.³⁵ Az irányelvben meghatározott jogi előírásokban megjelenő célkitűzéseket leképező nemzeti magánjogi előírások részletezettsége és a tagállamok magánjogi rendszerébe történő, a jog belső logikai rendjét és koherenciáját is megtartó átültetés mikéntje a tagállami jogalkotó döntési kompetenciájába tartozik a jogalkalmazással szemben támasztott, fentebb említett korlátozásokkal. Attól függően, hogy a belső jogban már megvannak-e és milyen tartalommal az irányelvben foglalt jogi előírásokban leképezett célkitűzéseket megfelelően megvalósító magánjogi szabályok, az átültetés keretei között változó a tagállami magánjog egyes részterületeit érintő módosítások szükségessége, mélysége, részletezettsége és

³¹ Uo. 118.

³² Szilágyi i. m. (5. lj.) 283.; A hatásköri szabályokra lásd: Blutman László: *Az Európai Unió joga a gyakorlatban*. Budapest, HVG-ORAC, 2010. 164-208.; Fazekas Judit: *Az EU jogrendszere*. In Osztovits András (szerk.) *EU-jog*. Budapest, HVG-ORAC, 2015. 177-274. 204-207.

³³ Lacsán István: *Előadások jogi alapfogalmakról*. Magyar jogi alapismeretek. In Badó Attila (szerk.): *A jogrendszerek világa. Jogi alapismeretek*. Szeged, Pro Talentis Universitatis Alapítvány, 2020. 136-210. 169-170.

³⁴ Blutman i. m. (32. lj.) 344.

³⁵ A gyártó fogalmának meghatározása a jogalanyokkal szemben támasztott követelményeket hordoz. A termékek piacfelügyeletéről szóló 2012. évi LXXXVIII. törvény úgy rendelkezik, hogy a gyártót a 765/2008/EK rendelet (uniós rendelet) 2. cikk 3. pontjában foglaltak szerint kell értelmezni. Ugyanakkor azonban a Kúria több bírósági döntésében megállapította és levezette, hogy a gyártó fogalma tekintetében az irányelv magyar jogba történő átültetése a nemzeti jogszabályban nem megfelelően történt meg, mert a termékek piacfelügyeletéről szóló törvény nem ugyanúgy határozza meg a gyártó fogalmát, mint az általános termékbiztonságról szóló 2001/95/EK irányelv. Ebben az esetben az uniós jognak van elsőbbsége, így a gyártó fogalmára nézve a 2001/95/EK irányelvben foglalt meghatározást kell figyelembe venni és lehet az uniós jogra hivatkozni hatóságok, bíróságok vagy más intézmények előtt is (BH2020. 221.).

intenzitása. Ennek keretei között a jogalkotónak az egyre kazuisztikusabbá és részletesebbé váló uniós jogalkotás eredményei, valamint a magánjog absztraktságra törekvő, zsinórmércékre épülő igénye és szabályozási módszere között kell az összhangot teremteni.

A magánjog kútfőit érintően időtálló és iránymutató a magánjogtörténet soraiból Asztalos László álláspontját is kiindulópontként állítani, amely szerint a komplexitás megteremtését a gazdasági viszonyokból kiindulva kell végezni a magánjogi gondolkodásban.³⁶ Ehhez kapcsolódóan az Európai Unió magánjogi tárgyú jogalkotását vizsgálva kimutatható, hogy azt a jogi szabályozás célkitűző jellegének megfelelően³⁷ egy kiemelt érdek, a belső piac akadálymentes működésének az előmozdítása, segítése és biztosítása indukálja olyan további értékek mellett, mint a béke megteremtése, megőrzése, a szabadság, demokrácia, az egyenlőség, a jogállamiság és az emberi jogok tiszteletben tartása.³⁸ Ezen központi, eredendően gazdasági érdek által determináltan rendelődnek hozzá az érintett társadalmi és gazdasági viszonyokhoz³⁹ azon különféle jogintézmények, amelyek a határok nélküli térség előtti akadályok lebontását mint gazdasági cél megvalósítását az arra hatékony, ugyanakkor eltérő struktúrájú, rendeltetésű és módszerű jogi eszközökkel támasztják alá. Ebből a szempontból az Európai Unió jogában fellelhető, a magánjog egyes részterületeit érintő jogi aktusok *ius singulare*-ként értelmezendők, amelyeket „a törvény általános rendjével szemben valamely érdek érvényesítése végett a jogalkotó tekintélye vezetett be.”⁴⁰ Egyrészt a belső piac hatékony jogi védelmének megteremtése adja azt a kiemelt érdeket, amely megalapozza a nemzetállami keretek között érvényesülő általános jogi renddel szemben az elsőbbséget. Másrészt, az általános szabályokhoz képest egyediesített jogként biztosít valamilyen előnyt, kiváltságot meghatározott vagy különleges elbánásban részesített személyi kör számára vagy további védett érdekek mentén (például a fogyasztók védelme érdekében, vagy élet, testi épség védelme valamely termék biztonsági követelményeinek lefektetése során).⁴¹

A belső piac hatékony működésére vonatkozó közös cél által meghatározott keretek között tehát az európai jogfejlődés magánjogi harmonizációja vagy egységesítése a magánjog hagyományos hazai rendszerének szemüvegén szükségszerűen fragmentált karaktert, sporadikus jelleget ölt, hiszen az uniós szinten így megjelenő szabályozási igény, illetve jogalkotási szükséglet a tagállamok átruházott hatáskörében csak a fenti cél érintettsége vagy gátoltsága esetén, továbbá más további kiemelt érdek védelme érdekében jön felszínre.

A jog racionális alapokon felépülő rendezettsége más struktúrát mutat, mint a hagyományos magánjogi gondolkodás, így az Európai Unió magánjogi tárgyú előírásait más logikai rendben és belső koherencia alapján indokolt megközelíteni. A belső piac és a határok nélküli térség megvalósítását szolgáló, uniós szinten megszületett magánjogi tárgyú tételes jogi előírásokat a fókuszba helyezve megállapítható, hogy az Európai Unió jogi normarendszere tartalmában a hagyományos tagállami gondolkodástól eltérően további kiemelt érdekek védelme mentén szakpolitikaként szerveződik homogén rendbe. Kádár Krisztián szerint a szakpolitika valamely ágazatot, szakterületet érintő, arra koncentráló, tartalmi értelemben vett

³⁶ Asztalos i. m. (15. lj.) 23.

³⁷ Uo. 29.; Lacsán i. m. (33. lj.) 142-147.

³⁸ Bartha i. m. (30. lj.) 116.; Blutman i. m. (32. lj.) 590.

³⁹ A jog gazdasági dimenzióira lásd: Kondorosi – Visegrády i. m. (15. lj.) 29-30.

⁴⁰ Földi András – Hamza Gábor: *A római jog története és intézményei*. Budapest, Nemzedékek Tudása Tankönyvkiadó, 2014. 71.

⁴¹ Uo. 71.; Vö. Ruszoly i. m. (25. lj.) 16.

politikát (*policy*) jelent, ahol a szakpolitikai célok jogi és nem jogi eszközökkel érhetőek el és valósíthatóak meg.⁴²

A tételes jog normahalmazában a védendő érdek vagy védett jogi tárgy mentén felfűzött uniós jogi védelem abból a szempontból is homogenitást mutat,⁴³ hogy a védendő érdek vagy védett jogi tárgy által érintett egyes életviszonyokhoz teljes körű jogi védelmet kíván kiépíteni akként, hogy csokorba gyűjti a szükséges közigazgatási és magánjogi jogintézményeket. Ez a jogi védelem a cél által indokolt mélységű és részletezettségű szabályozással képez védőernyőt és hatol be – többek között – a tagállami magánjogok rendszerébe. Az Európai Unió magánjogi tárgyú jogalkotása ekként a közös gazdasági cél által vezérelve csak az azokhoz kapcsolódó életviszonyok, ugyanakkor teljeskörű jogi védelmére fókuszál szemben a hazai, alapvetően kodifikált vagy további jogszabályi alapokon nyugvó magánjogi rendszerrel, amely a magánjog egyes részterületeihez kapcsolódó valamennyi, ámde sokszínű és heterogén jogviszonyt az absztrakció szintjén a teljesség igényével rendez. Az uniós előírások tehát nem érintik és „elzárkóznak” a magánjog azon részterületeitől,⁴⁴ amelyek a közös cél megvalósításához vagy a védendő érdek vagy a védett jogi tárgy biztosításához nem szükségesek. Jó példa erre a hibás teljesítés jogkövetkezményeit érintő jogharmonizáció, amely a fogyasztó és vállalkozás közötti jogviszonyokra nézve állapít meg irányelvi szinten a tagállamok nemzeti jogrendjébe átültetendő célokban megjelenő jogi előírásokat az áruk adásvétele, valamint a digitális tartalom szolgáltatására és digitális szolgáltatások nyújtására irányuló szerződésekre. Az irányelvek hatálya ugyanakkor alanyi szempontból nem terjed ki vállalkozások egymás közötti szerződéses kapcsolataira, a szerződésszegés hibás teljesítésen kívüli esetköreire, valamint a szerződés tárgya szerint is behatárolt alkalmazási körrel bírnak. Így az egységes magánjogi alapok megteremtése az integráció céljában benne rejlő módon ütközik korlátokba.

A közös piac kialakítása és fenntartása mint központi érdek köré szerveződve egyidejűleg ugyanazon életviszonyt rendező tényálláshoz kapcsolhatóak közjogi és magánjogi jogintézmények és jogi következmények.⁴⁵ Eörsi Gyulát idézve ma már természetes jelensége a jognak, hogy „egy társadalmilag-gazdaságilag homogén területen operálnak jogilag heterogén intézmények.”⁴⁶ Az integráció keretei között az így lefektetett jogi rendelkezések nem veszítik el eredeti, egyrészt közjogi vagy magánjogi jellegüket, vagy az anyajogágakkal, például polgári joggal, közigazgatási joggal vagy büntetőjoggal való szerves kapcsolatukat és beágyazottságukat. Mivel pedig Lenkovich Barnabás szerint a „gazdaság és gazdálkodás újra az individuális és civiltársadalmi autonómia része, így pedig az egységes magánjogi szabályozás tárgya”, az uniós jogi rendelkezések magánjogi tárgyú előírásai a közvetlen hatályra vonatkozó követelmény mellett a hazai magánjog kútfőinek és részének tekinthetőek.⁴⁷

⁴² Kádár Krisztián: *A közigazgatás stratégiai tervezésének és fejlesztésének módszertana*. Budapest, Nemzeti Közzolgálati Egyetem, online elérhetőség: https://korrupciomegelozes.kormany.hu/download/2/ce/b0000/K%C3%A1d%C3%A1r%20Kriszti%C3%A1n_A%20k%C3%B6zigazgat%C3%A1s%20strat%C3%A9giai%20tervez%C3%A9s%C3%A9nek%20%C3%A9s%20fejleszt%C3%A9s%C3%A9nek%20m%C3%B3dszertana_tananyag.pdf, (2021. 11. 21.)

⁴³ Vö. Eörsi i. m. (16. lj.) 100., 103., 110-111., 116-117.

⁴⁴ Eörsi i. m. (16. lj.) 100., 103., 110-111., 116-117.

⁴⁵ Uo. 77., 93.; Szász-Schwarz i. m. (5. lj.) 38-39.; Bakos-Kovács i. m. (21. lj.) 17-20.

⁴⁶ Eörsi i. m. (16. lj.) 25.

⁴⁷ Lenkovich Barnabás – Keserű Barna Arnold – Kőhidi Ákos: *Magyar polgári jog. Polgári jogi alapok*. Budapest, Eötvös József Könyvkiadó, 2017. 15.

5. Magánjogunkra gyakorolt uniós hatások

Jelen fejezet célja annak feltárása, hogy a szabályozás tárgyát tekintve melyek azok az ösvények, ahol az uniós jog utat talál a hazai belső magánjogi rendszerbe.

A magánjogra nézve gyakorolt uniós hatás többes természetű: egyrészt a tagállamot meghatározott keretek között történő vagy a célok megvalósítását szolgáló belső jogi előírások megalkotására ösztönzi, ezáltal befolyásolja a tagállami magánjogi szabály tartalmát. Másrészt a védendő érdek vagy védett jogi tárgy hatékony jogi bázisának megteremtése akként történik meg, hogy a közös piac kialakítása és fenntartása érdekében olyan uniós szintű jogalkotás szükséges, ahol a rendeleti szinten megalkotott uniós jogforrások a magánjogi előírások tartalmát is meghatározzák.⁴⁸ Ilyen hatással bír az irányelvekben foglalt magánjogi előírások tagállami magánjog szabályai felett meghúzódo látens jelenléte, ha a közvetlen hatály feltételei fennállnak.

Az Európai Unió joga igen változatosan öleli fel a magánjog szabályozási tárgykörébe eső egyes részterületeket a kereskedelmi jogtól kezdve a családjogon át a bank- és hitelviszonyokig, vagy éppen a szellemi tulajdonvédelemig. Behatol a nemzeti szerződési jog általános és különös szintjére is.⁴⁹

A dologi jog és a tulajdonszerzés részterületeit kisebb mértékben fogja át a közös európai szabályozás; adott esetben valamely szerződés tulajdonjogi vetületeivel összefüggésben merül fel a szabályozási igény.

A szerződési jog területén az uniós jogalkotásban bevezetésre kerültek szupranacionális szinten olyan szerződési kategóriák, amelyek a szerződés alanya vagy tárgya által meghatározott (például fogyasztói szerződések), a tagállami értelmezéshez képest autonóm tartalommal bírva gyűjtőfogalomként kerülnek bevezetésre (például szolgáltatási szerződés), az adott szerződéstípust a tagállami jogalkotó szabályozza nemzeti keretek között (például utazási szerződés) vagy a gyakorlatban kialakult szerződések egyes aspektusait és sajátosságait gyűjti csokorba (például az ingatlanok időben megosztott használatára irányuló timesharing-szerződés). A felek egymás közötti gazdasági kapcsolatainak tartalmi rendezése során a szerződés egyes alanyait érintő fogalmi egységesítés, a felek jogainak és kötelezettségeinek a leírása, valamint a szerződés megkötésének, teljesítésének, megszűnésének egyes aspektusai kerültek előtérbe a közös európai jogi alapok kiépítése során. A szerződésszegés egyes jogkövetkezményei meghatározott relációban szintén tárgyát képezik az egységesítésre törekvő folyamatoknak. Az egyes szabályozási területeket az uniós szervek jogalkotási hatáskörét meghatározó és kijelölő rendelkezések, valamint a szabályozás célja határolja be.

A szerződésen kívüli károkozás speciális felelősségi jogintézményeinek és alkalmazási feltételeinek uniós alapokra helyezése során a magánjog tartalmát befolyásoló részletszabályok is lefektetésre kerültek vagy utalónormaként funkcionálnak, amelynek részletes kifejtésére az alábbiakban térek ki.

Harmadrészt megállapítható, hogy az uniós szinten megjelenő magánjogi előírások csak valamely jogkövetkezmény alkalmazását írják elő anélkül azonban, hogy arra nézve alkalmazási feltételeket meghatároznának. Tipikusan ide esnek azok az esetek, amikor az uniós jogszabály – többek között – előírja a jogviszony egyes alanyainak felelősségét, amely a védendő érdek vagy védett jogi tárgy köré kiépítésre kerülő jogi védelem egyik aspektusát

⁴⁸ Menyhárd i. m. (11. lj.) 246.

⁴⁹ Lásd erre vonatkozóan: Csehi Zoltán – Kovács Krisztián – Roden Gábor: *Az európai magánjog forrásai*. Budapest, Pázmány Press, 2021.

képezi. Ez magában foglalhatja a magánjog területére eső speciális, illetve a kodifikált polgári jogban szabályozott felelősségi alakzatok alkalmazását. Ezen túlmenően azonban az uniós jogalkotó nem minden esetben támaszt további kondíciókat a felelősség megállapításához. Az ekként uniós szinten megjelenő alaptételt a tagállamok magánjogi előírásaiban szereplő felelősségi tényállások és feltételek töltik ki tartalommal, valamint kerülnek alkalmazásra a nemzeti bíróságok előtt a felelősségtan hazai magánjogban érvényesülő rendszerébe ágyazottan, ahhoz igazodva. Így uniós jogi jogalapokon nyugodva, de egyben a nemzeti hagyományok és keretek között van lehetőség a felelősség megállapítására. Ugyanígy valamely uniós jogi aktusban a jogalanyok számára biztosított kártérítési igény a nemzeti bíróságok előtt anyagi jogi szempontból azok magánjogi előírásai szerint és polgári eljárásjogi keretei között érvényesíthető (ez utóbbihoz lásd például a bizonyítási teher alakulását, ha az uniós jogszabály nem tartalmaz erre vonatkozó előírást).

6. A magánjogi jogértelmezés sajátosságai az Európai Unió jogi aktusainak érintettsége esetén

Az uniós rendelkezések magánjogi jogvitákban történő alkalmazása és értelmezése során figyelemmel kell lenni azon általános elvekre, amelyek általában rendezik az uniós jogforrások alkalmazásának és értelmezésének követelményeit.⁵⁰ Ebből fakadóan egy sajátos értelmezési eszköztár alkalmazásának szükségessége hatja át ezen magánjogi tárgyú jogi előírások értelmezését.

Nemzetközi jogi alapokon nyugodva az uniós jogszabályok értelmezése hordozza magán azon értelmezési princípiumokat, amelyek a nemzetközi jogra is jellemzőek. A nemzetközi jog sajátja, éppen ezért különös hangsúlyt kap a hagyományos magánjogi jogértelmezéshez képest a szabályozás célja fényében történő teleologikus értelmezés. Tóth Lajos alapján ez alatt a jogszabály akaratának elemzése értendő; mi volt az a cél, amelyet a jogalkotó a jogszabállyal el kívánt érni.⁵¹ Ebben a jogalkalmazó segítségére vannak az uniós jogforrásokban található preambulumbekendések, amelyek a jogalkotó által adott hiteles magyarázatul szolgálnak.⁵² Ez az értelmezési módszertan az Európai Unió bíróságainak jogértelmező gyakorlatát is vezérli.

Az uniós jogi aktusokban foglalt, a magánjog szabályozási tárgyköre alá eső fogalmak sajátos fogalmi készletet képeznek, autonóm, uniós szinten felépülő szakszavakkal operálnak, amelyeket az uniós jogforrásokban megadott feltételek szerint kell értelmezni, és nem azonosíthatók a tagállamok jogában használt fogalmi kifejezésekkel.⁵³ Az értelmezés során követendő az Európai Unió bíróságai által kialakított, sokszor jogszabályi erejűvé szilárdult állandó joggyakorlat, esetjog, hiszen az uniós jogi aktusokban foglalt általános és szüksézávú tételek széles körű értelmezési lehetőségek felé nyitnak utat.

Az Európai Unió magánjogi tárgyú jogi előírásai többségében önállóan normának tekinthetőek, vagy azért mert fogalommeghatározó és -magyarázó tartalommal bírnak, vagy azért mert – változó szabályozási mélységgel bírva – keretnormaként jelennek meg. Az utalónorma alapján alkalmazandó feltételrendszerére és annak tartalmát képező jogi előírásokra a tagállami magánjogi szabályok irányadóak. *„Az önállóan normák szerkezeti elemeinek megkeresése és összeállítás (miként egy mozaikkép összerakása) a jogalkalmazás feladata.”*⁵⁴

⁵⁰ Lásd erre vonatkozóan részletesen: Blutman i. m. (32. lj.) 132-141.

⁵¹ Tóth i. m. (11. lj.) 97.

⁵² Uo. 100-101.

⁵³ Fazekas i. m. (32. lj.) 220-225.

⁵⁴ Lenkovic – Keserű – Kőhidi i. m. (47. lj.) 27.; Szász-Schwarz i. m. (5. lj.) 11.

Jellemző a *lex specialis* jellegű jogszabályok kiemelése az általános rendelkezések közül, amely különös tényállásra nézve az általános szabályhoz képest, egymáshoz viszonyítva eltérő, vagy több, vagy a szabályozás tárgyához igazodó jogi előírások kerülnek lefektetésre.⁵⁵ A jogfejlődés ezen attribútuma a jog évszázadok történetén átívelő differenciálódásának és specializációjának folyamata, következménye egyben, tehát nem gyökerek nélküli, pusztán annak intenzitása változó.⁵⁶ Amennyiben egy jogszabály speciális életviszonyt rendez, akkor figyelemmel kell lenni azokra az általános jelleggel érvényesülő jogtételekre, amelyek generális jelleggel képeznek védőernyőt a speciális ágazati jogszabályok felett.⁵⁷ Az eset összes körülményei alapján kell az alkalmazandó általános és speciális ágazati jogszabályok körét feltárni. Ezen többszintű kapcsolódás nem csupán az érintett ágazatra, jogviszonyra vagy termékre vonatkozó általános és speciális szabályok között kell, hogy kimutatásra kerüljön, hanem más uniós jogi aktusokkal való összefüggésekre is ki kell, hogy terjedjen a jogalkalmazó figyelme.⁵⁸

Az Európai Unió joga által lefedett, valamely kiemelt védendő érdek köré szerveződő szakpolitikák szerint tagolt, a jogi védelmet komplex módon megteremtő jogi aktusok a magánjog rendszerébe a szerződészegés és a polgári jogi felelősség jogkövetkezményei által csatornázódnak be.

Az uniós jogszabályok több helyütt utalnak és preferálják olyan nem kötelező jogi szabályok önkéntes alkalmazását, mint a szabványok vagy hivatalos szervek által adott szakmai, etikai szabályzatok, útmutatók. Ezek figyelembevétele önkéntes módon lehetséges, ugyanakkor zsinórmérceként szolgálhat a piaci szereplők számára és referenciaalap lehet peres vagy peren kívüli jogérvényesítés során.⁵⁹

A társadalmi normák, ideértve a jogi normákat is, nyelvi-gondolati objektivációkban öltönek testet,⁶⁰ így az uniós jogforrások különféle nyelvi változatainak összevetése mint értelmezési módszer adja ehelyütt „*a sajátos gondolati tartalomnak, értelemnek és a nyelvi kifejezésnek, megfogalmazásnak az egységét.*”⁶¹

Irodalom

Andrási Dorottya: *A ius commune fogalma Zlinszky János felfogásában.* In *Iustum Aequum Salutare* XII. 2016. 1. 7–10.

⁵⁵ Vö. Szászy-Schwarz i. m. (6. lj.) 28-29.; Kiss Mór – Kolosváry Sándor: A tárgyi jog. In Fodor Ármin (szerk.): *Magyar Magánjog. Általános rész.* Budapest, Singer és Wolfner kiadása, 1906. 21.; Például: Bakos-Kovács Kitti: A termékbiztonság ágazatspecifikus normái és szabályozási struktúrája. In Glavanits Judit (szerk.): *A gazdasági jogalkotás aktuális kérdései.* Budapest, Dialóg Campus, 2019. 17-22.

⁵⁶ Vö. Szászy-Schwarz i. m. (13. lj.) 443.

⁵⁷ Vö. Szászy-Schwarz i. m. (5. lj.) 90.

⁵⁸ Ha valamely jogviszony közvetett tárgya élelmiszer, akkor elsőként azt kell vizsgálni, hogy az élelmiszerekre irányadó speciális szabályok hogyan határozzák meg a gyártó fogalmát. Az élelmiszerekre ugyanis mint kiemelt termék kategóriára speciális szabályok vonatkoznak mind uniós, mind hazai szinten. Ezek a rendelkezések végig kísérik az élelmiszer útját „a termőföldtől az asztalig”, tehát bármely tevékenységet átfognak, amely az alapanyag termelésétől kezdve az élelmiszer gyártását, feldolgozását, az élelmiszerkereskedelem esetében pedig annak forgalmazását, értékesítését jelenti. Az élelmiszerekkel kapcsolatos élelmiszerbiztonsági, valamint ágazati- és egyes élelmiszerekre irányadó jogszabályok ugyanakkor sem uniós szinten, sem hazai jogszabályoknak nem adják meg azt, hogy ki a gyártó. A gyártó fogalmára nézve – kilépve az élelmiszerbiztonság területéről és annak általános hatókörű szabályaiból – a termékbiztonsági előírásokban meghatározottak az irányadóak.

⁵⁹ Szabadfalvi József: A jogszabály. In Szabó Miklós (szerk.): *Bevezetés a jog- és államtudományokba.* Miskolc, Prudentia Iuris, 2001. 57-74. 67.

⁶⁰ Kauser i. m. (2. lj.) 5.

⁶¹ Szilágyi Péter: *Jogbölcselet és jogi dogmatika. Tanulmányok a jogelmélet köréből.* Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2013. 160.

- Asztalos László: *Polgári jog. I. Általános rész. II. Személyek joga*. Budapest, Tankönyvkiadó, 1982.
- Bakos Kitti – Nótári Tamás: *Szellemi tulajdon – építészeti alkotás*. Lectum, Szeged, 2011.
- Bakos-Kovács Kitti: A magánjogról – történetiségében és a modern jogfejlődés tükrében. Megjelentetés alatt: In *Ünnepi kötet Dr. Szabó Imre egyetemi tanár 70. születésnapjára*, Szeged, Acta Universitatis Szegediensis FORVM Acta Juridica et Politica, 2021. 3. 13-24.
- Bakos-Kovács Kitti: *Átalakulás és hitelezővédelem az uniós normák és a közép- és kelet-európai tagállamok jogának keresztmetszetében*. Szegedi Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, 2012., online elérhetőség: <https://doktori.hu/index.php?menuid=193&vid=10101>, (2021. 11. 21.)
- Bakos-Kovács Kitti: A termékbiztonság ágazatspecifikus normái és szabályozási struktúrája. In Glavanits Judit (szerk.): *A gazdasági jogalkotás aktuális kérdései*. Budapest, Dialóg Campus, 2019. 17-22.
- Bakos-Kovács Kitti: Befektetési alapok – magánjogi szemmel. In Veress Emőd (szerk.): *Kolosváry Bálint emlékkötet*. Koloszvár, Erdélyi Református Egyházkerület, Sapientia EMTE Kolosváry Bálint Jogtudományi Kutatóközpont, 2015. 13-44.
- Bakos-Kovács Kitti: *European Consumer Protection Law*. Online oktatási csomag, 2021. <http://eta.bibl.u-szeged.hu/5604/>, (2021. 11. 21.)
- Bartha Ildikó: Az Európai Unió jogának alapjai. In Badó Attila (szerk.): *A jogrendszerek világa. Jogi alapismeretek*. Szeged, Pro Talentis Universitatis Alapítvány, 2020. 112-130.
- Blutman László: *Az Európai Unió joga a gyakorlatban*. Budapest, HVG-ORAC, 2010.
- Boóc Ádám et alii: *A civilizisztika dogmatikája*. Budapest, HVG-ORAC, 2009.
- Coing, Helmut: *A jogfilozófia alapjai*. Budapest, Osiris Kiadó, 1996.
- Csehi Zoltán – Kovács Krisztián – Roden Gábor: *Az európai magánjog forrásai*. Budapest, Pázmány Press, 2021.
- Eörsi Gyula: *Jog – gazdaság – jogrendszer – tagozódás*. Budapest, Akadémiai kiadó, 1977.
- Fazekas Judit: Az EU jogrendszere. In Osztoivits András (szerk.) *EU-jog*. Budapest, HVG-ORAC, 2015. 177-274.
- Földi András – Hamza Gábor: *A római jog története és intézményei*. Budapest, Nemzedékek Tudása Tankönyvkiadó, 2014.
- Kádár Krisztián: *A közigazgatás stratégiai tervezésének és fejlesztésének módszertana*. Budapest, Nemzeti Közszerzői Egyetem, online elérhetőség: https://korrupciomegelozes.kormany.hu/download/2/ce/b0000/K%C3%A1d%C3%A1r%20Kriszti%C3%A1n_A%20k%C3%B6zigazgat%C3%A1s%20strat%C3%A9giai%20tervez%C3%A9s%C3%A9nek%20%C3%A9s%20fejleszt%C3%A9s%C3%A9nek%20m%C3%B3dszertana_tananyag.pdf, (2021. 11. 21.)
- Kausser Lipót: *Definitio a magánjogban*. Budapest, A Magyar Jogászegylet kiadása, 1935.
- Kiss Mór – Kolosváry Sándor: A tárgyi jog. In Fodor Armin (szerk.): *Magyar Magánjog. Általános rész*. Budapest, Singer és Wolfner kiadása, 1906. 3-35.
- Kolosváry Bálint: *Magánjog – Vezérfonal a magyar magánjogból tartott egyetemi előadásokhoz*. Budapest, Studium, 1938.
- Kondorosi Ferenc – Visegrády Antal: *A jog társadalmi küldetése az európai integráció és globalizáció korában*. Budapest, Complex, 2012.
- Lacsán István: Előadások jogi alapfogalmakról. Magyar jogi alapismeretek. In Badó Attila (szerk.): *A jogrendszerek világa. Jogi alapismeretek*. Szeged, Pro Talentis Universitatis Alapítvány, 2020. 136-210.
- Lenkovics Barnabás – Keserű Barna Arnold – Köhidi Ákos: *Magyar polgári jog. Polgári jogi alapok*. Budapest, Eötvös József Könyvkiadó, 2017.

- Márkus Dezső (szerk.): *Magyar jogi lexikon öt kötetben. III. kötet.* Budapest, Pallas Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság, 1900.
- Menyhárd Attila: A polgári jog tudománya Magyarországon. In Jakab András – Menyhárd Attila (szerk.): *A jog tudománya. Tudománytörténeti és tudományelméleti írások, gyakorlati tanácsokkal.* Budapest, HVG-ORAC, 2015. 218-260.
- Mezey Barna (szerk.): *Magyar jogtörténet.* Budapest, Osiris, 2007.
- Pokol Béla: *Jogi alaptan.* Budapest, Rejtjel Kiadó, 2000.
- Ruszoly József: *Európa jogtörténete.* Budapest, Püski, 1996.
- Szabadjfalvi József: A jogszabály. In Szabó Miklós (szerk.): *Bevezetés a jog- és államtudományokba.* Miskolc, Prudentia Iuris, 2001. 57-74.
- Szászy-Schwarz Gusztáv: *Parerga. Vegyes jogi dolgozatok. A jogszabály tana.* Budapest, Atheneum, 1912.
- Szászy-Schwarz Gusztáv: *Parerga. Vegyes jogi dolgozatok. Jog és közjog.* Budapest, Atheneum, 1912.
- Szilágyi Péter: *Jogbölcselet és jogi dogmatika. Tanulmányok a jogelmélet köréből.* Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2013.
- Szilágyi Péter: *Jogi alaptan.* Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2011.
- Tóth Lajos: *Magyar Magánjog – Általános tanok. Második kötet.* Debreczen, Hegedűs és Sándor Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság, 1923.
- Villányi László: *A magyar magánjog rövid tankönyve.* Budapest, Grill Károly Könyvkiadó Vállalata, 1941.
- Zlinszky János: *Ius Privatum.* Budapest, Szent István Társulat, 2014.